

випускати одиниці тексту без шкоди для сприйняття; виділяти основне тематичне поняття та синтезувати базисну фразу; з базисних фраз конструювати модель реферативного перекладу; давати оцінку викладеним фактам; інтерпретувати прочитане.

Цикл занять читання та перекладу іншомовних фахових текстів можна поділити на два періоди – операційний та період контролю [4, с. 7].

Операційний період включає: усвідомлення нового граматичного матеріалу і його запам'ятовування; виконання граматичних вправ на базі відомої лексики; порівняння фраз рідної та іноземної мов, створення образу основного навчального тексту, що вводиться на занятті; виконання вправ для усвідомлення формальних та семантичних особливостей нових лексичних одиниць і мовних явищ, для запам'ятовування яких достатньо лише їх розуміння; актуалізація засвоєного мовного матеріалу під час читання та перекладу серії тематично підібраних текстів, а також усних висловлювань студентів (відповіді на питання для виявлення основних пунктів тексту, що вивчається, формулювання основної ідеї, виконання реферативного перекладу, оцінка викладеної в тексті інформації).

Період контролю включає: вказівки викладача відносно найбільш раціональних прийомів діяльності студента та систематичний контроль за їх використанням; вправи для взаємоконтролю та самоконтролю рівня сформованості навичок: а) граматичних (на базі нового граматичного матеріалу і відомої лексики); б) лексичних (на базі нової лексики); в) перекладу іншомовного тексту (на базі методичних прийомів: зняття труднощів іншомовного тексту і контроль перекладу; розвиток навичок реферативного перекладу); взаємний контроль і взаємодопомога: робота студентів, які успішно опанували матеріал поточного циклу, з відстаючими від плану студентами; контроль: індивідуальна робота викладача по черзі з кожним студентом; консультації, які мають за мету ліквідацію індивідуальних прогалин в знаннях, а також компенсацію пропущеного заняття шляхом здачі програмних завдань.

Для здійснення всіх даних видів роботи необхідно дотримуватись такої послідовності, щоб кожен попередній крок готував студента до наступного, що забезпечить краще засвоєння матеріалу, комплексний характер роботи над текстом із застосуванням всіх видів мовленнєвої діяльності.

Література

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 304 с.
2. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. – К.: ІНККОС, 2002. – 320 с.
3. Креленштейн Н.С. Обучение пассивной лексике иностранного языка // Методика и лингвистика. – М., 1981. – С. 22–34.
4. Смирнова Л.Н. Реферативный перевод: компрессия на смысловом уровне. – М., 1978. – С. 154–166.
5. Фоломкина С.К. О работе над компонентами чтения // Иностр. яз. в школе. – Вып. 14. – 1979. – С. 4–16.

УДК 811.161.2'373:82–144

МАКАР І.С.
(Львів)

ЛЕКСИЧНІ МІКРОСИСТЕМИ ЯК ВИЗНАЧНИКИ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА

У статті узагальнено відомості про лексичні мікросистеми та обґрунтовано їх важливість для окреслення поняття про ідіостиль письменника.

Сучасна лінгвістика виходить з положення про те, що мова становить певним чином організовану систему, елементи якої закономірно пов'язані один з одним і перебувають у певних відношеннях.

Можна вважати, що пізнання властивостей лексичної системи мови шляхом вивчення її складників – це найактуальніший і найефективніший метод у сучасній лінгвістиці. При цьому за основу поняття системи і структури ми приймаємо визначення О. Мельничука. “Під системою, – зауважував учений, – розуміємо сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, які формують більш складну єдність, що розглядається з боку елементів – його частин, а під структурою – склад і внутрішню організацію єдиного цілого, що розглядається з боку його цілісності” [13, с. 27].

Системний підхід до дослідження мовних явищ реалізується на всіх рівнях, зокрема і на лексико-семантичному. У зв'язку з цим у лінгвістичний обіг вводиться поняття “лексико-семантична система”, яка є найскладнішою за своєю організацією і структурою. Ця система включає в себе велику кількість елементів, пов'язаних найрізноманітнішими відношеннями (парадигматичними, синтаг-

матичними та ін.). На відміну від інших систем, лексика тісно пов'язана з екстралінгвістичними факторами, безпосередньо відображаючи зміни, які відбуваються в навколишній дійсності.

Поняття “система” і “структура” – ключові в термінологічному інструментарії сучасних лінгвістичних студій – дедалі активніше використовують дослідники художньої мови як особливої формозмістової єдності (Н. Сологуб, Л. Шевченко, В. Калашник, А. Мойсієнко, Л. Зіневич та ін.).

Вивчення лексики як системи з самого початку здійснювалось разом з розробкою теорії семантичного поля. У 20–30 роках ХХ ст. теорії семантичного поля розробляли німецькі лінгвісти Й. Трір, В. Порциг, Р. Мейєр, Г. Іпсен та ін. Наприклад, Й. Трір поділяв словник мови на великі словесні поля, які в свою чергу поділяються на менші, а ті – на ще дрібніші. Згідно з його теорією, **понятійним (концептуальним) полям** відповідають у мові **лексичні**, або **словесні**, поля. Г. Іпсен і В. Порциг розглядали системність словникового складу мови, виходячи із **лексико-морфологічних** та **лексико-синтаксичних груп**, беручи до уваги передусім приналежність слів до однієї і тієї ж частини мови та певну модель синтаксичних відношень між словами при їх граматичному поєднанні [15, с. 47–52].

У центрі системних досліджень у сфері лексики перебуває семантика лексичних одиниць, у реалізації яких велику роль відіграє контекст. Семантичні відношення лексичних одиниць у мові і мовленні ґрунтовно розглянуто у працях О. Бондарка [2, с. 78], З. Вердієвої [5, с. 86], Л. Васильєва [3, с. 90], І. Арнольд [1, с. 5] та ін.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях певні угруповання слів як складники мовної системи отримують різноманітні назви: семантичні поля, функціонально-семантичні поля, семантичні класи, семантичні групи, лексико-граматичні класи, лексико-тематичні поля і групи тощо [6, с. 79–92].

На нашу думку, системний аналіз лексики на основі словника мови письменника чи окремого твору тісно пов'язаний з поняттям ідіостилу письменника.

Незважаючи на те, що у сучасній лексикології є велика кількість праць, присвячених проблемі принципів системного дослідження лексики, вона все ще залишається не до кінця розв'язаною. Зокрема, у дослідженнях мовознавців спостерігаємо розбіжності у термінології, двозначність тлумачень деяких термінів. Нерідко той самий термін використовують для назви угруповань слів, які об'єднуються на різних підставах (найчастіше це стосується термінів “лексико-семантичні групи” та “лексико-тематичні групи” слів, які часто вживаються як синоніми).

Метою дослідження є узагальнення відомостей про лексичні мікросистеми та обґрунтування їх важливості для окреслення поняття про ідіостиль письменника.

В основі системного дослідження лексики художнього твору лежить значення слова і об'єднання лексем у мікросистеми. Лексичне значення слова – це структурована цілісність, в якій емоційне невіддільне від раціонального, а логічне – від власне мовного. У слові фіксується не тільки індивідуальний досвід людини, але й соціально значущі знання. Нам імпонує одне з визначень лексичного значення слова, яке запропонував В. Левицький у праці “Семасіологія”: “Значення – це набуті через досвід (у процесі діяльності) знання про сукупність мовленнєвих і немовленнєвих ситуацій, в яких може вживатися слово” [10, с. 68]. Значення слова лежить в основі виділення лексичних мікросистем та мікрогруп, у тому числі і в лексичній ідіосистемі письменника чи й окремого твору.

Під **лексичною мікросистемою** розуміємо групу лексем, об'єднаних структурно-семантичними та семантико-функціональними відношеннями [11, с. 66].

Особливо посилилася актуальність системного опису мікросистем у зв'язку з укладанням словників мови письменників.

Складність класифікації лексичних мікросистем, як ми уже зазначали, зумовлена перш за все термінологічною плутаниною. Ми схилиємося до думки В. Левицького про те, що відсутність чітких теоретичних засад зумовила різнотлумачення термінів і понять (подекуди у практиці семасіологічних досліджень ті самі групи слів позначаються різними термінами [11, с. 67]. Учений пропонує вважати критеріями розмежування лексичних мікросистем такі три основні ознаки: 1) мовна/немовна зумовленість зв'язків між лексемами; 2) тип структурних відношень всередині мікросистеми; 3) місцезнаходження імені та тип ідентифікатора групи [10, с. 221].

У наш час завдяки лінгвістичним дослідженням провідних учених (Л. Вейсгербера, Ю. Караулова, В. Левицького, А. Уфімцевої та ін.), можна більш-менш чітко розмежувати такі лексичні угруповання, як лексико-семантичне поле (ЛСП), лексико-семантична група (ЛСГ), синонімічний ряд (СР), лексико-тематичне поле (ЛТП), лексико-тематична група (ЛТГ), асоціативне поле (АП), гіпонімічна група (ГГ), антонімічна пара (АП) та ін.

З-поміж основних типів лексичних мікросистем ми вважаємо найбільш оптимальними для дослідження словника мови письменника лексико-семантичні групи (ЛСГ), які максимально охоплюють його лексичну ідіосистему, хоч, безперечно, важливим для ідіостилу письменника є окрес-

лення таких лексичних мікросистем, як ЛТП та ЛТГ, зумовлених тематикою і жанрово-стильовими особливостями певного твору.

Найбільшим за об'ємом угрупованням виступає *лексико-семантичне поле* (ЛСП) – із спільною смисловою основою, але нечітко вираженими межами. Для віднесення слова до певного ЛСП достатньо того, щоб слово мало хоча б один спільний компонент значення, співвідносний з полем загалом.

Лексико-тематичне поле (ЛТП) – це об'єднання слів за логіко-понятійним принципом, який враховує загальну тему художнього твору, його основну проблематику, жанрові особливості. Це передусім класифікація предметів та явищ, об'єднаних типовою ситуацією або темою. У лексико-тематичному полі ядерна сема не є обов'язковою.

Найчастіше об'єктом дослідження лексичної системи у творах письменника є лексико-семантична група (ЛСГ). Чимало науковців вважають термін “лексико-семантичне поле” рівнозначним терміну “*лексико-семантична група*” (Л. Вейсгербер, Г. Іпсен, К. Ройнінг, Е. Оксаар, С. Еман, О. Духачек, В. Кодухов та ін.). Проте існують і інші погляди. Наприклад, на думку А. Уфимцевої, три основні мікросистеми – ЛСП, ЛСГ і СР – це “рівноцінні” види більш великих парадигматичних об'єднань у лексиці [17, с. 406, с. 436].

Систематизація слів за внутрішньомовним принципом становить *лексико-семантичну групу* (ЛСГ). Проблему ЛСГ висвітлено у працях Ф. Філіна, А. Уфимцевої, А. Кузнецової, Г. Щура, В. Вілюмана, В. Гольдберга, В. Банкевича, Л. Васильєва, М. Кочергана, З. Вердієвої, Л. Лисиченко та ін.

Л. Васильєв, наприклад, вважає, що терміном “лексико-семантична група” можна позначати будь-який семантичний клас слів (лексем), об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою (або хоча б одним спільним семантичним множником) [4, с. 105–113].

Однією з диференційних ознак ЛСГ як мікросистеми лексики є приналежність слів до однієї частини мови, тобто це своєрідна лексико-семантична парадигма, що об'єднує лексичні одиниці на основі ознаки інваріантності і може існувати лише як сукупність одиниць однієї частини мови [5, с. 4–9].

Л. Цвяк під лексико-семантичною групою (ЛСГ) розуміє групу слів, які належать до однієї частини мови і синонімічно пов'язані з основним значенням домінанти або з одним із значень домінанти і мають сильний семантичний зв'язок з її основним значенням [19, с. 7]. Часто до ЛСГ зараховують не тільки синонімічні ряди, а й групи антонімів та ін., пов'язані спільністю певних системних відношень. Крім того, слова в ЛСГ можуть бути пов'язані родо-видовими відношеннями, тобто можуть перебувати у відношеннях гіпонімії, а також конверсії [8, с. 306; 12, с. 124].

Отже, під *лексико-семантичною групою* ми розуміємо об'єднання слів, приналежних до однієї частини мови, на основі семантичної спільності та парадигматичних відношень синонімії, антонімії, гіпонімії та конверсії.

Синонімічні відношення, що ґрунтуються на семантичній близькості і семантичній подібності слів, у межах ЛСГ дають змогу простежити багатство словника мови письменника, враховуючи найрізноманітніші семантичні відтінки кожного слова синонімічного ряду. Наявність в ідіолексичній системі письменника синонімів зумовлюється їх важливою функцією – уточнення й стильової диференціації [12, с. 119]. Особливо розгалуженими синонімічними рядами є СР у межах дієслівних ЛСГ (наприклад, серед дієслів руху, сприймання, почуттів і станів тощо). Синонімічний ряд – завжди відкритий, його заповненість словами, близькими за значенням, тісно пов'язані з авторським почерком письменника.

Антонімічні відношення, які ґрунтуються на семантичній опозиції, у межах ЛСГ репрезентують категорію зіставлення (протиставлення) як засіб пізнання об'єкта дійсності, ознаки чи дієслівного вияву. Антоніми протиставляються понятійними компонентами і пов'язані з мовним вираженням логічної протилежності. Особливо поширені антонімічні пари у межах прикметникових, рідше – в іменникових та дієслівних ЛСГ.

Конверсивні (від лат. *conversio* – обертання, перетворення) *відношення* ґрунтуються на зміні перспективи мовного подання позамовної ситуації (дії або стану) на протилежну, зображення однієї ситуації поперемінно з двох протилежних сторін зі зміною логіко-комунікативних акцентів у її висвітленні [16, с. 265]. Конверсивні відношення передбачають різновекторні взаємопов'язані спрямування дії в ЛСГ руху. Наприклад, дієслова руху можуть виражати взаємопов'язане, різновекторне спрямування дії (звідки – куди тощо), як-от: дієслова *відійти, підійти, обійти, надійти, перейти, зайти* та ін., які різняться префіксами, перебувають у конверсивних відношеннях.

Гіпонімічні відношення об'єднують слова, що перебувають у родових та видових стосунках. Наприклад, види емоцій (радість, печаль, гнів тощо), назви квітів, рослин, дерев чи ін.

Лексико-семантична група (ЛСГ) характеризується більшою структурною впорядкованістю і тіснішою семантичною спільністю складників, ніж лексико-тематична група (ЛТГ). Лексико-семан-

тичні групи (ЛСГ) лексики, на нашу думку, зумовлені суто мовною структурою і репрезентативною функцією мови.

Щодо *лексико-тематичних груп* (ЛТГ) лексики, то вони зумовлені передусім темою і основною проблематикою художнього твору, його жанровою специфікою, а також тими соціальними, часовими і локальними факторами, які впливають на формування ідіостилу письменника. Тобто ЛТГ може охоплювати лексеми різних повнозначних частин мови, якщо вони відображають спільну сферу реальної дійсності.

Питання про системний статус ЛТГ залишається дискусійним і, хоч цей термін часто використовується під час аналізу художнього тексту, не завжди проводиться чітка диференціація між ЛТГ і ЛСГ; ЛСП і ЛТГ. Іноді ЛСП вживається як синонім до терміна ЛТГ (І. Чернухін, А. Федоров та ін.) [18; 20].

Лексико-тематичну групу (ЛТГ), на нашу думку, формують соціолінгвістичні та психолінгвістичні чинники, які відображають мовний досвід народу, що знаходить свій вияв у художньому творі. Від цього залежить і кількість ЛТГ та склад лексичних одиниць однієї і тієї ж ЛТГ не тільки у різних мовах, але й у творах різних письменників чи й у різних за тематикою творах одного письменника. Кількість і склад ЛТГ визначаються і залежать від специфіки ЛТП.

Якщо для ЛТГ достатнім критерієм є наявність екстралінгвістичної спільності, то для віднесення слів до ЛСГ потрібно зважати на наявність у них спільності у суто мовних значеннях. Якщо розглядати художній твір як єдиний художній організм, основу якого становить ідіолексична система, то завдання дослідника полягає в тому, щоб „побачити за словом особу автора, творця і людину, у всій своєрідності його художнього темпераменту, в усій неповторності його індивідуальності, обумовленої соціальним і літературним середовищем, в усій складності світогляду” [7, с. 217].

Ми вважаємо, що важливе значення для дослідження лексичної ідіосистеми письменника має передусім укладання повного словника художнього твору та розподіл лексем за ЛСГ, враховуючи структурно-семантичні й ономаціологічні характеристики слів та кількісні показники їх функціонування у тексті. Крім того, у лексичній ідіосистемі письменника на основі функціонально-семантичного аналізу можемо виділити мікросистеми домінантних (найчастотніших) лексем, що формують своєрідну *тематичну сітку домінант* у художньому творі.

На важливість виділення домінантних (ключових) слів, виокремлених за критерієм усталеності (частоти) вживання в художньому мовленні, звертає увагу Л. Пустовіт у системному дослідженні словника української поезії другої половини ХХ ст. Дослідниця обрала за основний семантико-функціональний аналіз. Згідно з її поглядом, найбільш виразні стильові ознаки поетичної мови можуть бути виявлені за результатами аналізу традиційних та індивідуально-авторських метафор, власних назв, кольорономінацій і термінів [14].

Про специфіку репрезентації та функціонування домінант (константних, системотвірних, ключових, стрижневих слів-образів тощо) зазначає і М. Кудряшова, спираючись на сумарні результати аналізу поетичних контекстів українських неокласиків. Вона застосувала метод тематичної сітки, спрямований на встановлення домінант (тематичних слів) у художньому тексті, що дає змогу порівняти стилі різних письменників чи письменників одного стилю [9].

Поєднавши функціонально-семантичний підхід до аналізу лексичної ідіосистеми письменника з когнітивним, вважаємо за необхідне запровадити нові терміни для виділення своєрідних лексичних мікросистем, які безпосередньо пов'язані з тематикою твору та основними концептами, відображеними в лексичних домінантах, – концептуально-тематичне поле (КТП) та концептуально-тематична група (КТГ).

Під *концептуально-тематичним полем* (КТП) розуміємо сукупність лексико-тематичних груп слів, об'єднаних спільним концептом у семантико-функціональному просторі художнього тексту. КТП складається відповідно з концептуально-тематичних груп (КТГ), які охоплюють лексику різних частин мови, тематично пов'язану із концептом визначеного КТП. Визначені КТП, зберігаючи основне концептуальне ядро, дадуть змогу простежити їх виразну авторську інтерпретацію.

Цілком імовірно, що функціонально-семантичний та концептуальний аналіз лексичної ідіосистеми письменника дасть змогу одержати відомості про універсальні та ідіостильові характеристики його мовної картини світу, адже, як зазначає М. Коцюбинська, “слово включається в контекст особи автора. Ми ніби присутні при тому, як думає поет, відчуваємо глибини його почуттів, зміни настроїв, його творче зростання і кровний зв'язок з оточенням. За словом постає людина” [7, с. 118].

Отже, аналіз лексичних мікросистем певного художнього твору уможливило визначення особливостей ідіостилу письменника.

Література

1. Арнольд И.В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста // Текст как объект комплексного анализа в вузе. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та. – 1984. – С. 3–11.
2. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. – 136 с.
3. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
4. Васильев Л.М. Теорія семантичних полей // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
5. Вердиева З.Н. Семантические поля в современном английском языке. – М.: Высшая школа, 1986. – 120 с.
6. Колесникова Т.П. Семантические связи в словарных группах / Linguistica XIII: Уч. записки Тартуского ун-та. – Тарту: Тартуский гос. ун-т. – 1988. – С. 79–92.
7. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. – К.: Наукова думка, 1965. – 318 с.
8. Кочерган М.П. Лексико-семантична система // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С. 305–307.
9. Кудряшова М.В. Поетичний словник українських неокласиків: Автореф. дис... канд. філол. наук / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 18 с.
10. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова книга, 2006. – 512 с.
11. Левицкий В.В. Типы лексических микросистем и критерии их различения // Науч. докл. высш. шк. Филологические науки. – 1988. – № 5. – С. 66–73.
12. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови. – Харків: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, 1997. – 129 с.
13. Мельничук А.С. Понятие системы и структуры // Вопросы языкознания. – 1970. – № 1. – С. 27.
14. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ століття (Семантико-функціональний аспект): Дис... д-ра філол. наук. – К., 1993. – 405 с.
15. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
16. Українська мова: Енциклопедія. Вид. 2-е, випр. і доп. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004. – 821 с.
17. Уфимцева А.А. Лексика // Общее языкознание: Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. – С. 394–455.
18. Федоров А.И. Образная речь. – Новосибирск: Наука, 1985. – 120 с.
19. Цвяк Л.В. Прикметники, що позначають освітлення в сучасній німецькій мові (дистрибутивно-статистичний аналіз): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Одеса, 2001. – 19 с.
20. Чернухина И.Я. Элементы организации художественного прозаического текста. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – 115 с.

УДК 82.091

МЕДВЕДЮК Л.Г.
(Київ)

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА ДУМКА ХХ СТ. ПРО ТВОРЧІСТЬ СОМЕРСЕТА МОЕМА

Літературно-критична оцінка творчості відомого англійського письменника Сомерсета Моєма перебуває у силовому полі двох антиномій: хто він – англійський класик ХХ ст. чи бізнесмен-белетрист? У статті авторкою репрезентовано широкий спектр думок з цього приводу, відображено суперечливу динаміку сприйняття художньої спадщини Моєма та визначення його місця в історії світової літератури. Також частково висвітлено проблему критичної рецепції творчості письменника в колишньому радянському літературознавстві, з'ясовано причини упередженого ставлення до нього.

Моєм (Maugham) Вільям Сомерсет – всесвітньо-відомий англійський письменник. Його без перебільшення величезну літературну спадщину складають два десятки знаменитих і просто вельми читабельних романів, тридцять одна п'єса, понад сто оповідань (зібраних у дев'яти томах), а також чимала кількість критичних есеїв, статей, автобіографічних і дорожніх нарисів (повне зібрання налічує 7 томів). У “Літературному додатку” до газети “Таймс” (1945) про творче обдарування Моєма цілком резонно сказано, що наразі чимало англійських письменників є фігурами світового зна-